

Tomasz Palmirski

Uniwersytet Jagielloński
e-mail: tomasz.palmirski@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0002-5916-7089

DOI: 10.15290/mhi.2018.17.02.10

***Societas leonina* w poglądach francuskich przedstawicieli tak zwanej eleganckiej jurysprudencji**

ABSTRAKT

Dla prawa rzymskiego wiek XVI i XVII były okresem humanizmu. Prawnicy, którzy ówczesnie działali i tworzyli, określani byli zbiorowo jako tzw. elegancka jurysprudencja.

Przedstawiony w tym artykule przegląd opinii francuskich prawników humanistów na temat *societas leonina* wskazuje, że w zasadzie przyjęli oni takie umowy za nieważne, na wzór prawa Justyniana i średniowiecznych glos. Jednak ich rozumienie tego terminu różniło się.

Iacobus Cuiacius i Duarenus rozumieli, że udział w spółce lwiej to taki, w którym zysk zarobiony został w całości na jednego partnera, podczas gdy drugi musiał ponieść wszystkie straty (Balduinus uważał to za jeszcze gorsze niż *leonina*). Cuiacius poszedł dalej, uznając partnerstwo w takiej spółce za nieważne, jeśli jeden ze współników częściowo uczestniczył w stratach, nie uzyskując żadnych zysków. Pierwszym, który oznaczył taki udział współników jako *societas leonina*, był Donellus.

Sytuacja byłaby inna, gdyby – zgodnie z zawartą umową – jedna ze stron była uprawniona jedynie do niewielkiej części zysków, uczestnicząc w stratach (*societas nummo uno*). Według Connanusa takie umowy były ważne, ponieważ minimalny wkład współnika powinien uprawniać tylko do minimalnego udziału w zysku, podczas gdy osoba wnosząca lwią część jako inwestycję powinna również otrzymać lwią część zysków. Ważność takiej umowy została zakwestionowana przez Dionysiusa Gothofredusa, który uznał udział współnika w *societas leonina* nie tylko tam, gdzie jeden ze współników poniósł tylko straty bez udziału w zyskach, ale także w przypadku, gdy umowa przewidywała, że jeden ze współników miał jedynie znikomy udział w zyskach. Antoninus Faber zaproponował jeszcze jedno rozwiązanie dla przypadków, w których zawarto *societas nummo uno*. Według niego minimalny stosunek między odpowiednimi udziałami współników powinien być określony przez sędziego zgodnie z zasadami słuszności. Alternatywnie – i to rozwiązanie zostało

uznane za jeszcze bardziej odpowiednie przez Antoninusa Fabera, udziałowiec, który ponosi wszystkie lub większość strat, powinien mieć co najmniej jedną czwartą zysku.

ABSTRACT

Societas Leonina in the views of the French representatives of the so-called school of elegant jurisprudence

For Roman law, the 16th and 17th centuries were a period of humanism. Lawyers who were active at that time were referred to collectively as the so-called elegant jurisprudence.

The overview of the opinions of French humanist lawyers on the issue of *societas leonina* put forward in this article indicates that in principle they assumed such contracts to be invalid, following the example of Justinian law and medieval glosses. However, their understanding of the term differed.

Thus, Iacobus Cuiacius and Duarenus understood a leonine partnership to be one in which the profit earned was accrued entirely to one partner, while the other had to bear all the losses (Balduinus considered it even worse than leonine). Cuiacius went further than that, deeming a partnership to be invalid if one of the partners partially participated in the losses while not receiving any profits. The first one to label such a partnership as a *societas leonina* was Donellus.

The situation would differ, if – according to the concluded contract – one of the parties were only entitled to a minuscule share of the profits, while participating in the losses (*societas nummo uno*). According to Connanus, such contracts were valid, since a minimum contribution to a partnership should entitle one only to a minimum share in the profit, while the person contributing a lion's share as investment should also correspondingly receive a lion's share of the profits. The validity of such an agreement was questioned by Dionysius Gothofredus, who considered a partnership to be a *societas leonina* not only where one of the partners bore only the losses without any share in the profits, but also where the contract stipulated that one of the partners only had a negligible share in the profits. Antoninus Faber proposed yet another solution for cases where a *societas nummo uno* was concluded: according to him, the minimum ratio between the respective shares of the partners should be determined by a judge according to the principles of honest judgement. Alternatively – and this solution was considered an even more appropriate one by Antoninus Faber, the shareholder who incurs all or most of the losses should have at least one fourth of the profit.

Słowa kluczowe: prawo rzymskie, Justynian, francuska elegancka jurysprudencja, spółka, *lucrum*, *damnum*, *societas leonina*

Key words: Roman law, Justinian, French school of elegant jurisprudence, partnership, *lucrum*, *damnum*, *societas leonina*

Wiek XVI oraz XVII to dla prawa rzymskiego okres humanizmu. Działający wówczas prawnicy określani byli mianem tzw. eleganckiej jursprudencji¹. W niniejszym artykule zostaną przedstawione wypowiedzi francuskich prawników-humanistów na temat *societas leonina*.

* * *

Najwybitniejszym z nich był, żyjący w latach 1522–1590, Iacobus Cuiacius (Jacques Cujas), pod którego wpływem prawnictwo humanistyczne w wiekach XVI oraz XVIII wiodło prym w Europie².

Wspomniany jurysta powołując się na działającego w XIII w. Azona³ w swych *Recitationes* stwierdza m.in., że niezgodna z prawem (*iniusta*) jest taka spółka, w której jeden ze współników nie otrzymuje żadnego udziału w zysku, a uczestniczy chociażby w części strat⁴. Na uzasadnienie przywołuje pogląd Quintusa Muciusa Scaevoli przekazany w Instytucjach justyniańskich, zgodnym z którym porozumienie zawarte wbrew istocie spółki nie jest prawnie skuteczne (*non valere*)⁵. Cuiacius odnosi się tutaj do I.3,25,2, w którym to fragmencie Quintus Mucius za sprzeczne z istotą spółki uważa porozumienie współników, na podstawie którego jeden z nich ma uczestniczyć w dwóch trzecich częściach

¹ Zob. F. Wieacker, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, Göttingen 1967, s. 167 i nast.; H. Schlosser, *Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Ein Studienbuch*, Heidelberg 1988, s. 42 i nast.; W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2003, s. 118-119.

² Na jego temat zob. przede wszystkim R. von Stintzing, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, I: bis zur ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, München – Leipzig 1880 (przedruk Aalen 1978), s. 375 i nast.; F. Wieacker, op. cit., s. 167; *Juristen. Ein biographisches Lexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, red. M. Stolleis, München 1995, s. 146 i nast.

³ Według Azona, nieważność spółki ma miejsce nie tylko wtedy, gdy drugi ze współników (który jest wyłączony od zysku) ponosi całą stratę lecz także wtedy, gdy ponosi on część strat: s. totum: ut subiicit. idem est si partem damni sentiat, & nihil lucri. Azo. Zob. *Corpus Iuris Civilis Iustinianei, cum commentariis Accursii, scholiis Contii, et D. Gothofredi lucubrationibus ad Accursium, in quibus Glossae obscuriores explicantur, similes & contrariae afferuntur, vitiosae notantur. Accesserunt Iacobi Cuiacii Paratitla in Pandectas & Codicem, Studio et opera Ioannis Fehi, Tomus hic Primus Digestum Vetum continent*, Lugduni 1627 (przedr. Osnabrück 1965), szp. 1664, „q” (cyt. dalej Fehius I).

⁴ Et placet quod dicitur etiam, et quod Azo notavit, eam societatem esse injustam, si convenerit ut unus lucri nullam partem ferret, et veniret in partem damni. Zob. J. Cuiacius, *Recitationes in lib. IV. priores Codicis Justiniani*, [w:] *Opera, Tomus nonus*, Prati 1839, szp. 2533.

⁵ (...) et ut ex tit. Inst. de societate intelligitur. Quintus Mucius dicebat pactioem factam contra naturam societatis, non valere (...). Zob. J. Cuiacius, op. cit., szp. 2533.

zysku i ponosić trzecią część strat, drugi zaś partycypować w trzeciej części zysku i ponosić dwie trzecie części strat. Stąd zdaniem cytowanego jurysty nie może zostać ono uwzględnione (*non esse ratam habendam*)⁶. Skoro więc takie porozumienie sprzeczne jest z istotą spółki, tym bardziej będzie takim to, zgodnie z którym jeden ze współników, ponoszący chociażby część strat generowanych przez spółkę nie ma żadnego udziału w zyskach, które ona przynosi. W umowie, której przedmiotem jest osiągnięcie jakiegoś celu, winna się bowiem odzwierciedlać korzyść własna współników.

W innym miejscu Cuiacius zauważa również, iż podział w spółce musi być przyzwoity i sprawiedliwy, aby wykluczyć spółkę zawartą w celach przestępczych i spółkę lwią lub jakkolwiek inną spółkę niezgodną z prawem (*iniusta*)⁷. Nieważność wymienionej na początku *societas flagitiosae rei* jest ustalona w Digestach⁸. Wymieniając obok niej spółkę lwią (koniunkcja), uważa ją zatem również za nieważną (*nullas vires habere*). Przy czym, pod pojęciem *societas leonina*⁹ Cuiacius rozumie wyłącznie taką spółkę, której postanowienia zakładają, iż wypracowany zysk przypada w całości jednemu ze współników, a drugi ponosi w całości straty¹⁰. Stwierdza, że jest całkowicie pewne¹¹ i nie podlega żadnej

⁶ I.3,25,2: De illa sane conventione quaesitum est, si Titius et Seius inter se pacti sunt, ut ad Titium lucri duae partes pertineant, damni tertia, ad Seium duae partes damni, lucri tertia, an rata debet haberi conventio? Quintus Mucius contra naturam societatis talem pactionem esse existimavit et ob id non esse ratam habendam (...). Zważyć jednakże należy, iż na gruncie prawa rzymskiego kwestia możliwości ustalenia nierównego udziału w zyskach i stratach była przedmiotem polemiki (*magna quaestio*) pomiędzy jurystami (zob. I.3,25,2 oraz G.3,149). Według bowiem Serviusa Sulpicia Rufusa umowa spółki mogła przewidywać nie tylko większy udział w zyskach, a mniejszy w stratach jednego ze współników, lecz również stanowić, iż jeden ze współników uczestniczy jedynie w podziale zysku, nie partycypując w stratach. Pogląd ten ostatecznie przeważył. Szerzej na ten temat zob. Z. Benincasa, *Kontrakt spółki jako alternatywna dla pożyczki morskiej forma prawna finansowania handlu morskiego*, „Zeszyty Prawnicze” 2010, nr 10.2, s. 71 i nast.

⁷ (...) ut excludam societatem flagitiosae rei, & leoninam, vel quam aliam communitatem iniustam (...). Zob. Fehius I, szp. 1656.

⁸ D.18,1,35,2 (Gaius libro decimo ad edictum provinciale): (...) nec societas aut mandatum flagitiosae rei ullas vires habet (...).

⁹ Co do samej nazwy tego typu spółki, Cuiacius wywodzi ją raczej z tej wersji bajki Ezopa o polujących zwierzętach, gdzie mowa jedynie o dwóch „wspólnikach” – lwie i lisie, którzy po wspólnym polowaniu swoją zdobycz (co zastanawiające) podzielili na trzy części, którymi zafadnął w całości lew (przeгляд różnych wersji tej bajki daje m. in. B. Strauß, *De societate leonina*, [w:] *Samuel Frid[ericus], Selecta jurisprudentiae civilis, ... per Exercitationes Sabbathinas tractate*, Gedani 1728, Pars Prior, s. 128-134; K. Górski, *Die Fabel von Löwenantheil in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Berlin 1888, s. 7-81; K.-M. Hingst, *Die 'societas leonina' in der europäischen Privatrechtsgeschichte*, Berlin 2003, s. 43-47). Spółka wyłącznie dwóch mięsożerców wydaje się Cuiaciusowi prawdopodobnym modelem dla koncepcji lwiej spółki zawartej w D.17,2,29,2. Przy czym zważyć należy, iż jego argumentacja za nieważnością tego typu porozumienia – *quo in genere mansit apud alium lucrum, apud alterum labor omnis* jest jednak błędna, ponieważ również w przyjętej przez niego wersji obydwa zwierzęta polowały (*venatum profectis*) a przez to nie tylko lis, ale także lew, przez udział w polowaniu, wniósł wkład pracy w spółkę łowiecką (zob. J. Cuiacius, op. cit., szp. 2533).

¹⁰ Si convenerit ut uni cederet lucrum in solidum, et alteri damnum in solidum. Zob. J. Cuiacius, op. cit., szp. 2533.

¹¹ Zob. J. Cuiacius, op. cit., szp. 2533.

wątpliwości¹², że tak spółka jest nieważna. Odpowiada to zatem koncepcji lwiej spółki wspomnianej przez Ulpianusa we fragmencie trzydziestej księgi *Komentarza do pism Sabinusa* zawartym w D.17,2,29,2¹³, na który powołuje się także francuski jurysta.

Resumując – mając na uwadze kwestie terminologiczne – należy pamiętać, że Cuiacius ogranicza pojęcie lwiej spółki jedynie do sytuacji opisanej w przywołanym wyżej fragmencie Digestów. Nie przeszkadza mu to jednak, przy braku należytego podziału zysku, co sprzeczne jest z istotą spółki, kwalifikować takiego porozumienia również jako nieważne.

Kolejnym przedstawicielem tzw. francuskiej eleganckiej jurysprudenckiej był, żyjący w latach 1527–1591, Hugo Donellus (Hugo Doneau), uczeń Duarenusa (François Duaren)¹⁴. Podobnie jak wspomniany wyżej Cuiacius, uważał on za nieważną umowę, w której jeden ze współników nie partycypuje w osiąganym przez spółkę zysku, lecz ponosi jedynie część strat, które są na mocy umowy spółki dzielone między nich¹⁵. Przy czym, jako pierwszy w odniesieniu do takiego porozumienia używa terminu *societas leonina*, powołując się na zdanie Celsusa¹⁶,

¹² J. Cujacius, *Notae in IV. libros Institutionum D. N. Justiniani quibus et scholia in eosdem libros adiciuntur*, [w:] *Opera, Tomus secundus*, Prati 1836, szp. 1168.

¹³ Aristo refert Cassium respondisse societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare. Na temat *societas leonina* w prawie rzymskim zob. m.in. A. Guarino, *La società col leone*, „Labeo. Rassegna di diritto romano” [dalej: Labeo] 1972, nr 18, s. 72 i nast.; J. Garcia González, *Sociedad leonina*, [w:] *Homenaje al profesor García-Gallo*, 3, Madrid 1996, s. 285 i nast.; K.-M. Hingst, op. cit., s. 35–127; J.M. Blanch Nougés, *Reflexiones acerca de la 'societas leonina' en el Derecho Romano*, „Revue Internationale des Droits de l'Antiquité” [dalej: RIDA] 2008, nr 55, s. 83 i nast.; zob. też E. Del Chiaro, *Le contrat de société en droit privé Romain sous la République et au temps des jurisconsultes classiques*, Paris 1928; A. Manigk, *Societas*, „Paulys Realencyclopädie der classischen Alterums-wissenschaft” [dalej: RE], Zweite Reihe, t. III, Stuttgart 1929, s. 772-781; A. Poggi, *Il contratto di società in diritto romano classico*, Torino 1930 (przedruk Roma 1972); F. Wieacker, *Societas. Hausgemeinschaft und Erwerbsgesellschaft. Untersuchungen zur Geschichte des römischen Gesellschaftsrechts*, t. 1, Weimar 1936; C. Arno, *Il contratto di società*, Torino 1938; É. Szlechter, *Le contrat de société en Babylonie, en Grèce et à Rome, étude de droit comparé de l'antiquité*, Paris 1947; V. Arangio-Ruiz, *La società in diritto romano*, Napoli 1950; F. Wieacker, *Das Gesellschafterverhältnis des klassischen Rechts*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung” [dalej: ZSS] 1952, t. 69, s. 302-344; M. Bianchini, *Studi sulla 'societas'*, Milano 1967; F. Cancelli, *Società. Diritto Romano*, „Novissimo Digesto Italiano” [dalej: NNDI], Torino 1970, s. 495 i nast.; A. Guarino, *Societas consensu contracta*, Napoli 1972; F. Bona, *Studi sulla società consensuale in diritto romano*, Milano 1973; M. Kaser, *Neue literature zur 'societas'*, „Studia et Documenta Historiae et Iuris” [dalej: SDHI] 1975, nr 41, s. 278-338; A. Guarino, *La società in diritto romano*, Napoli 1988; M. Talamanca, *Società in generale: Diritto romano*, [w:] *Enciclopedia del diritto* [dalej: ED], t. XLII, Varese 1990, s. 814-860; J.H. Lera, *El contrato de sociedad. La casuística jurisprudencial clásica*, Madrid 1992.

¹⁴ Zob. F. Wieacker, op. cit., s. 167; H. Schlosser, op. cit., s. 45; *Juristen. Ein biographisches...*, s. 175-177.

¹⁵ (...) si ita quidem sint res communicatae inter aliquos, ut lucrum inde fiat: non tamen ut sit commune inter socios, sed damnum dumtaxat. Zob. H. Donellus, *Opera Omnia, Commentariorum de iure civili, Tomus tertius, cum notis Osualdi Hilligeri accedunt summaria et castigations theologicae*, Florentinae 1841, Lib. XIII, Cap. XV, § VI, szp. 930.

¹⁶ eaque est, quam Celsus societatem leoninam solebat appellare. Zob. ibidem.

co może zastanawiać, przede wszystkim dlatego, że w D.17,2,29,2, gdzie cytuje się pogląd Cassiusa¹⁷ na lwią spółkę, mowa jest o sytuacji, w której zgodnie z umową, jednemu ze współników przypada cały zysk, a drugi ponosi w całości straty. Moim zdaniem nie należy tego postrzegać jako przykład niedokładności Donellusa, lecz jedynie potwierdzenie jego opinii, zgodnie z którą jakkolwiek straty nie muszą zostać podzielone między współników (może zatem ponieść je w całości jeden z nich), to zyski jak najbardziej (przy czym niekoniecznie po równo). Przytacza dwa powody takiego stanu rzeczy. Po pierwsze, zgodnie z wyobrażeniami stron umowy, spółka pomiędzy nimi nigdy nie zostaje zawarta z innym zamiarem niż ten, aby osiągnąć zysk. Gdyby uczestniczące w spółce osoby wiedziały, że z tytułu jej działalności z pewnością powstaną straty, nigdy nie weszłyby w spółkę¹⁸. Po wtóre zaś, udział w stracie nie należy do istoty spółki, a udział w zysku jak najbardziej¹⁹. A zatem już sama perspektywa poniesienia części strat, której nie towarzyszy żadna szansa na zysk, wydaje się Donellusowi tak samo nie do pomyślenia, jak perspektywa poniesienia strat w całości.

Zważyć również należy, iż Donellus traktuje przypadek lwiej spółki jako jedyny wyjątek od zasady, zgodnie z którą wola stron co do podziału zysku i strat nie była niczym skrepowana²⁰. Takie sformułowanie potwierdza także i to, że pojęciem *societas leonina* obejmuje on również porozumienie, zgodnie z którym jeden ze współników partycypuje w części strat, nie uczestnicząc w podziale zysku (a więc szerzej aniżeli Cassius w D.17,2,29,2). Jeśli bowiem istniałby obok lwiej spółki, o której mowa w cytowanym fragmencie Digestów, jeszcze inny wyjątek, który przez Donellusa traktowany byłby jako tego rodzaju spółka, nie mógłby on mówić o jednym, lecz musiałby mówić o kilku wyjątkach²¹.

I w końcu, niejako na marginesie głównych rozważań, wspomnieć można również o uczniu Donellusa, żyjącym w latach 1563–1616 włoskim humaniście Scipio Gentile, który swoje rozważania na temat lwiej spółki ograniczył jedynie do stwierdzenia, że o takowej możemy mówić zawsze, gdy zawieramy ją z osobami, z którymi nie jesteśmy równi (nie mamy takich samych praw jak one)²².

¹⁷ Wydaje się że, złe imię jurysty (Celsus zamiast Cassius, tak jak w D.17,2,29,2) wynika jedynie z pomyłki Donellusa (tak też K.-M. Hingst, op. cit., s. 181).

¹⁸ *Primum quod proposito contrahentium nunquam societas contrahitur inter aliquos alio animo, quam lucri faciendi. Qui si scirent damnum aliquod ex ea re certo futurum, nunquam societatem inirent.* Zob. H. Donellus, op. cit., szp. 930.

¹⁹ *Deinde, quae praecipua et certa ratio est, quia communicatio damni ad substantiam societatis non pertinet: at pertinet lucri communicatio.* Zob. ibidem, szp. 931.

²⁰ (...) [u]nam exceptionem (...). Zob. H. Donellus, *Opera omnia ...*, Lib. XIII, Cap. XVI, § XVI, szp. 946.

²¹ Zob. też O. Hilligerus, *Donellus enucleatus sive commentarii Hugonis Donelli de jure civili in compendium ita redacti ut veterum nucleum contineant, jurisque arte, quae amplo verborum cortice in illis tecta, apertius exhibeant*, Jenae 1611, Lib. XIII, Cap. XVI, szp. 1097.

²² (...) *quoties cum iis societatem vel amicitiam contrahimus, quibus pares esse non possumus.* Zob. S. Gentile, *Opera Omnia, Tomus secundus*, Neapoli 1763, Lib. II, Cap. XXIV, s. 392-395.

Problematyką lwiej spółki zajmował się również, żyjący w latach 1508–1551, François Connan (Connanus)²³. Jego rozważania koncentrują się wokół kwestii dyskutowanej przez Paulusa i Proculusa w D.17,2,76–80, a mianowicie przypadku, w którym dwie osoby zakładają spółkę i umawiają się, że trzecia, Nerva, ma ustalić wysokość ich udziałów²⁴. Według Paulusa, jeśli decyzja Nerva jest tak niewłaściwa, iż wynika z niej oczywista niesprawiedliwość, wówczas może zostać zmieniona za pomocą skargi dobrej wiary²⁵. A co w przypadku, gdyby Nerva ustalił, że jeden wspólnik miałby udział w wysokości tysięcznej części, a drugi miałby mieć 999 tysięcznych?²⁶ Odpowiadając na to pytanie Connanus zauważa, że lwią spółką byłaby taka, w której lis rości sobie prawo do całkiem małego udziału. A równocześnie może się okazać, że tego rodzaju decyzja jest najbardziej sprawiedliwa. Cóż bowiem, jeśli wkład, który wnosi do spółki jest też bardzo mały? Dlaczego miałby w niej mieć więcej niż tylko ów mały udział?²⁷ Connanus dopuszcza więc możliwość zawarcia *societas nummo uno*. Przy czym, jest to tego rodzaju umowa, w której już wkłady wniesione przez wspólników, a nie dopiero udziały ustalone przez osobę trzecią (tak jak w D.17,2,80), odbiegają od siebie znacząco. Francuski jurysta, który wywody swe opiera na tej wersji bajki Ezopa, gdzie mowa jest o spółce lwa, lisa i osła²⁸ stwierdza, iż minimalny wkład do spółki uprawnia do minimalnego udziału w zysku²⁹. Co pozor- nie, wydaje się niedozwoloną lwią spółką, może okazać się całkowicie usprawie- dliwionym podziałem, kiedy weźmie się pod uwagę także wkłady wspólników.

²³ Na jego temat zob. R. von Stintzing, op. cit., s. 367 i nast.; *Juristen. Ein biographisches...*, s. 134 i nast. Connanus był między innymi autorem pierwszej systematycznej prezentacji prawa rzymskiego niezależnego od układu Digestów. Praca ta napisana została w 1553 roku. Zob. F. Connanus, *Commentariorum Juris Civilis Libri X*, Neapoli 1724.

²⁴ Co do problematyki związanej z pozostawieniem osobie trzeciej oznaczenia świadczenia będącego przedmiotem zobowiązania zob. M. Kaser, *Das römische Privatrecht*², München 1972, s. 490 i tam cyt. lit.

²⁵ D.17,2,79 (*Paulus libro quarto epistularum*): Unde si Nervae arbitrium ita pravum est, ut manifesta iniquitas eius appareat, corrigi potest per iudicium bonae fidei.

²⁶ D.17,2,80 (*Proculus libro quinto epistularum*): Quid enim si Nerva constituisset, ut alter ex millesima parte, alter ex duo] undemille millesimis partibus socius esset? (...). Zmiana w tekście lekcji *ex duo millesimis* na *ex undemille millesimis* (zob. *Corpus Iuris Civilis, Editio Stereotypa*¹⁵, wyd. Th. Mommsen, P. Krueger, Berolini 1928, s. 262, uw. 6) wydaje się uzasadniona. Udział drugiego wspólnika *ex duo millesimis* (w dwóch tysięcznych) nie ma przecież sensu, ponieważ wtedy łącznie z jedną tysięczną pierwszego wspólnika zostałyby rozdzielone w ogóle tylko trzy tysięczne, podczas gdy pozostałe 997 tysięcznych w istniejącej spółce dwuosobowej (*alter–alter*) pozostawałyby niepodzielone. Zob. też F. Connanus, op. cit., s. 158, prawa szp. sub B: quid autem reliquo fiet?

²⁷ (...) ista plane societas esset leonina, cuius vulpes tantulam sibi partem assumpsit. Et tamen potest evenire ut aequissimum sit hujusmodi arbitrium: quid enim si minimum est quod alter in societatem confert, cur plus minima parte in ea habeat? Zob. F. Connanus, op. cit., s. 158, prawa szp. sub A. Por. D.17,2,80 (*Proculus libro quinto epistularum*): (...) illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae industriae gratiae pecuniae in societatem collaturus erat.

²⁸ A zatem na drugiej z dwóch głównych wersji bajki Ezopa o spółce łowieckiej. Zob. też literatura cytowana w przyp. 9.

²⁹ Zob. F. Connanus, op. cit., s. 158, lewa szp. sub A i B.

Connanus słusznie nie widzi żadnego powodu, by zmieniać decyzję osoby trzeciej, albowiem właśnie równy podział zysku, o którym mowa w D.17,2,29 pr.³⁰, byłby akurat niesprawiedliwy. Resumując, kto wnosi lwi wkład, może też otrzymać lwi udział.

Poza wspomnianym wyżej przypadkiem *societas nummo uno* Connanus przyjmuje nieskuteczność porozumienia noszącego cechy lwiej spółki³¹.

W podobnym tonie wypowiadają się żyjący w latach 1509–1559 Franciscus Duarenus (François Duaren) oraz jemu współczesny Franciscus Balduinus (François Baudouin, 1520–1573)³².

Pierwszy ze wspomnianych wyżej przedstawicieli tak zwanej francuskiej eleganckiej jurysprudencji stwierdza krótko, że jeśli spółka jest zawarta w taki sposób, iż jeden ze współników ma udział w zysku, a drugi tylko w stratach nie partycypując w zysku, to zawarta jest ona nieskutecznie. Stwierdza również, że taką spółkę Aristo miał nazwać *societas leonina*. Poza tym Duarenus wskazuje jeszcze na tę bajkę Ezopa, podobnie jak Connanus, gdzie mowa jest o lwie, lisie i ośle³³.

Z kolei Balduinus pisze, iż takie porozumienie, zgodnie z którym jeden współnik otrzyma cały zysk, a drugi całą stratę, nie jest skuteczne. Zbyt niesprawiedliwa i bardziej niż lwia byłaby bowiem taka spółka³⁴.

Lwią spółką zajął się również Dionysius Gothofredus (Denis Godefroy, 1549–1622)³⁵. W swym komentarzu do D.17,2,29,2 za taką uznał on nie tylko spółkę, w której jeden ze współników ponosi wyłącznie straty, nie mając żadnego udziału w zysku, lecz również taką, w której, stosownie do umowy, jednemu ze współników przypada znikomy udział w zyskach (*societas nummo uno*). Gothofredus, komentując słowo *leonina* w powołanym wyżej fragmencie Digestów, termin *societas leonina* łączy bowiem z sytuacją opisaną przez Ezopa w jego bajce o spółce łowieckiej, w której lew tak podzielił z lisem wspólny łup, że jemu

³⁰ D.17,2,29 pr. (*Ulpianus libro trigensimo ad Sabinum*): Si non fuerint partes societati adiectae, aequas eas esse constat (...).

³¹ Zob. F. Connanus, op. cit., s. 157.

³² Na ich temat zob. R. von Stintzing, op. cit., s. 368-373 oraz s. 375-377; F. Wieacker, op. cit., s. 167; *Juristen. Ein biographisches...*, s. 179 i nast. oraz s. 146 i nast.

³³ Si ita coita sit societas ut unus participet lucrum, alter vero damnum tantum sine ullo lucro, societas non recte sic contrahitur. Zob. F. Duarenus, *Omnia quae quidem hactenus edita fuerunt opera, non tantum plurimis in Digesta seu Pandectas & Codicem Commentariis...*, Francofurti 1592, s. 1015 lewa kolumna.

³⁴ Non valere (...) conventio, ut unus lucrum omne ferat, alter omne damnum. Nimis (...) iniqua, & (ut ait noster Cassius) plusquam leonina esset talis societas. Zob. F. Balduinus, *Opuscula omnia, [w:] Jurisprudentia Romana et Attica: continens varios commentatos, qui Jus Romanum & Atticum ... emendarunt, explicarunt, illustrarunt, cum praefatione Joannis Gottliebii Heineccii*, Tomus I, Lugduni Batavorum 1738, s. 732.

³⁵ Na jego temat zob. R. von Stintzing, op. cit., s. 208 i nast., 386-389; *Juristen. Ein biographisches...*, s. 240.

samemu przypadł prawie cały, podczas gdy lisowi przydzielił jego bardzo niewielką część – *vix minimam (...) partem*³⁶.

Z kolei jego syn Jacobus Gothofredus (Jacques Godefroy, 1587–1652)³⁷ zajął się tematyką związaną z lwią spółką w kontekście zastosowania reguły, stosownie do której jest zgodne z naturalnym porządkiem, iż ten uzyskuje korzyść z danej rzeczy, kto poniesie z tego tytułu ciężary³⁸. Gothofredus odwołuje się do niej wielokrotnie³⁹. Między innymi przy umowach. Jako taki przypadek francuski jurysta słusznie przytacza, nawet jeśli bez bliższych objaśnień, m.in. D.17,2,29,2, którego ostatnie zdanie⁴⁰ umieścił również na liście reguł swojego *Florilegium Rotundiorum Juris Sententiarum...*⁴¹. Zastosowanie wspomnianej reguły w odniesieniu do lwiej spółki nie może przecież dziwić. Kto bowiem jako współnik podejmuje ryzyko poniesienia strat, powinien też mieć szansę na otrzymanie zysku, co akurat w *societas leonina* nie ma miejsca.

Ostatnim z wyróżniających się francuskich prawników-humanistów zajmujących się w swych pracach problematyką lwiej spółki był, pochodzący z francuskiej Sabaudii, Antoninus Faber (Antoine Favre, 1557–1624)⁴². Stwierdza on, m.in., że umowy spółek oraz inne rodzaje umów zawierane są wyłącznie w nadziei na osiągnięcie stąd zysku. O stracie się nie myśli. Odgrywa ona bowiem jedynie rolę składnika przy obliczaniu (czystego) zysku⁴³. W takim zapatrywaniu się na istotę umowy spółki widać wyraźnie nawiązanie do myśli Donellusa⁴⁴.

Natomiast w odniesieniu do możliwości zawarcia ważnej *societas nummo uno* przyłącza się do rozwiązania zaproponowanego już przez glosatorów, czyli albo ustalenia przez sędziego, zgodnie z osądem uczciwego człowieka, minimalnej proporcji pomiędzy różnymi udziałami współników, albo, co bardziej słuszne,

³⁶ Zob. D. Gothofredus, *Corpus Iuris Civilis, In quinque partes distinctum, [Pars] prima ...*, Tertia editio, Vignon 1602, s. 506.

³⁷ Na jego temat zob. R. von Stintzing, op. cit., s. 385; F. Wieacker, op. cit., s. 167; *Juristen. Ein biographisches...*, s. 240-242.

³⁸ D. 50,17,10 (*Paulus libro tertio ad Sabinum*): Secundum naturam est commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequentur incommoda. Zob. J. Gothofredus, *Prima regularum collectio, seu Systema: Sabinianae regulae XLIV*, [w:] *Opera iuridica minora...*, Lugduni Batavorum 1733, szp. 764. Zob. też T. Palmirski, *D.50,17 'De diversis regulis iuris antiqui' TEKST – TŁUMACZENIE – KOMENTARZ*, cz. I, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2006, nr 6.2, s. 265-266.

³⁹ Caeterum latissime sese diffundit haec regula per varios juris articulos (...). Zob. J. Gothofredus, op. cit., szp. 764.

⁴⁰ iniquissimum (...) genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

⁴¹ Zob. J. Gothofredus, op. cit., szp. 1278.

⁴² Na jego temat zob. R. von Stintzing, op. cit., s. 386; F. Wieacker, op. cit., s. 167; G. Wesenberg, G. Wesener, *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*, Wien – Köln – Graz 1985 (przedruk Wien 1995), s. 64; *Juristen. Ein biographisches...*, s. 200 i nast.

⁴³ Nempe quia nec nisi propter spem lucri fiunt contractus sive societatis sive alij quilibet (...). De damno autem non cogitatur, nisi respectu lucri quod nullem esse intelligitur nisi deducto damno (...). Zob. A. Faber, *Rationalium in tertiam partem Pandectarum, Tomus quintus & ultimus*, Lugduni 1626, s. 152.

⁴⁴ Zob. przyp. 18.

by ten, kto ponosi całą stratę lub większą jej część, miał w zysku nie mniejszy udział niż jedną czwartą⁴⁵.

* * *

Powyższy przegląd poglądów francuskich prawników-humanistów na temat *societas leonina* wskazuje, że przyjęli oni co do zasady, wzorem prawa justyniańskiego oraz średniowiecznych glos, nieważność tego typu umowy. Różne było natomiast rozumienie przez nich tego terminu. I tak, Iacobus Cuiacius oraz Duarenus pod pojęciem lwiej spółki rozumieli wyłącznie taką spółkę, w której wypracowany zysk przypadał w całości jednemu wspólnikowi, a drugi ponosił w całości straty (Balduinus uważał ją nawet za bardziej niż lwią). Nadto Cuiacius za nieważną uważał również taką spółkę, w której jeden ze wspólników nie otrzymując żadnego zysku, uczestniczył w części strat. Tego typu umowę jako *societas leonina* określił po raz pierwszy dopiero Donellus. Jeszcze inna jest sytuacja, w której zgodnie z zawartą umową jedna ze stron partycypując w stratach ma prawo jedynie do bardzo małego udziału (*societas nummo uno*). Za ważnością tego typu umowy opowiada się Connanus, albowiem minimalny wkład do spółki uprawnia jedynie do minimalnego udziału w zysku, a ten, kto wnosi lwi wkład, może też otrzymać lwi udział. Ważność tego typu porozumienia była natomiast kwestionowana przez Dionysiusa Gothofredusa, który za *societas leonina* uznał nie tylko spółkę, w której jeden ze wspólników ponosi wyłącznie straty, nie mając żadnego udziału w zysku, lecz również taką, w której, stosownie do umowy, jednemu ze wspólników przypada znikomy udział w zyskach. Jeszcze inne rozwiązanie w przypadku zawarcia *societas nummo uno* zaproponował Antoninus Faber. Według niego bowiem ustalenia minimalnej proporcji pomiędzy różnymi udziałami wspólników powinien, zgodnie z osądem uczciwego człowieka, dokonać sędzia albo, co jego zdaniem jest bardziej słuszne, udział w zysku wspólnika, który ponosi całą stratę lub większą jej część, musi być nie mniejszy niż jedna czwarta.

⁴⁵ An ergo sufficiet, ut nummum unum aliquis ex sociis pro toto lucro percipiat; Minime vero: sed aut arbitrio iudicis & viri boni totum hoc dirimendum erit (...). aut quod verius putat Accursius, ita ius constituendum, ut non minorem partem quam quartam lucri habere debeat is, qui vel totum damnum vel maiorem damni partem sentiat. Zob. F. Faber, op. cit., s. 152. Zob. też T. Palmirski, *Societas leonina w twórczości glosatorów*, [w:] *REGNARE, GUBERNARE, ADMINISTRARE, Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa, Prace dedykowane Prof. Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, s. 185 i nast.

Bibliografia

- Arangio-Ruiz V., *La società in diritto romano*, Napoli 1950.
- Arno C., *Il contratto di società*, Torino 1938.
- Balduinus F., *Opuscula omnia*, [w:] *Jurisprudentia Romana et Attica: continens varios commentatores, qui Jus Romanum & Atticum ... emendarunt, explicarunt, illustrarunt, cum praefatione Joannis Gottliebii Heineccii*, Tomus I, Lugduni Batavorum 1738.
- Benincasa Z., *Kontrakt spółki jako alternatywna dla pożyczki morskiej forma prawna finansowania handlu morskiego*, „Zeszyty Prawnicze” 2010, nr 10.2.
- Benincasa Z., *Periculi pretium. Prawne aspekty ryzyka związanego z podróżami morskimi w starożytnym Rzymie (II w. pn.e. – II w. n.e.)*, Warszawa 2011.
- Bianchini M., *Studi sulla 'societas'*, Milano 1967.
- Blanch Nougues J.M., *Reflexiones acerca de la 'societas leonina' en el Derecho Romano*, „Revue Internationale des droits de l'Antiquité” 2008, nr 55.
- Bona F., *Studi sulla società consensuale in diritto romano*, Milano 1973.
- Cancelli F., *Società. Diritto Romano*, [w:] *Novissimo Digesto Italiano*, Torino 1970.
- Connanus F., *Commentariorum Juris Civilis Libri X*, Neapoli 1724.
- Corpus Iuris Civilis Iustinianei, cum commentariis Accursii, scholiis Contii, et D. Gothofredi lucubrationibus ad Accursium, in quibus Glossae obscuriores explicantur, similes & contrariae afferuntur, vitiosae notantur. Accesserunt Iacobi Cuiacii Paratitla in Pandectas & Codicem, Studio et opera Ioannis Fehi, Tomus hic Primus Digestum Vetum continent*, Lugduni 1627 (przedr. Osnabrück 1965).
- Corpus Iuris Civilis, Editio Stereotypa*¹⁵, wyd. Th. Mommsen, P. Krueger, Berolini 1928.
- Cujacius J., *Notae in IV. libros Institutionum D. N. Justiniani quibus et scholia in eosdem libros adiiciuntur*, [w:] *Opera, Tomus secundus*, Prati 1836.
- Cujacius J., *Recitationes in lib. IV. priores Codicis Justiniani*, [w:] *Opera, Tomus nonus*, Prati 1839, szp. 2533.
- Del Chiaro E., *Le contrat de société en droit privé Romain sous la République et au temps des jurisconsultes classiques*, Paris 1928.
- Donellus H., *Opera Omnia, Commentariorum de iure civili, Tomus tertius, cum notis Osualdi Hilligeri accedunt summaria et castigationes theologicae*, Florentinae 1841.
- Duarenus F., *Omnia quae quidem hactenus edita fuerunt opera, non tantum plurimis in Digesta seu Pandectas & Codicem Commentariis...*, Francofurti 1592.
- Faber A., *Rationalium in tertiam partem Pandectarum, Tomus quintus & ultimus*, Lugduni 1626.
- Garcia González J., *Sociedad leonina*, [w:] *Homenaje al profesor García-Gallo*, 3, Madrid 1996.
- Gentile S., *Opera Omnia, Tomus secundus*, Neapoli 1763.
- Gothofredus D., *Corpus Iuris Civilis, In quinque partes distinctum, [Pars] prima...*, Tertia editio, Vignon 1602.

- Gothofredus J., *Prima regularum collectio, seu Systema: Sabinianae regulae XLIV*, [w:] *Opera iuridica minora...*, Lugduni Batavorum 1733.
- Górski K., *Die Fabel von Löwenantheil in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Berlin 1888.
- Guarino A., *La società col leone*, „Labeo. Rassegna di diritto romano” 1972, nr 18.
- Guarino A., *La società in diritto romano*, Napoli 1988.
- Guarino A., *Societas consensu contracta*, Napoli 1972.
- Hilligerus O., *Donellus enucleatus sive commentarii Hugonis Donelli de jure civili in compendium ita redacti ut veterum nucleum contineant, jurisque arte, quae amplo verborum cortice in illis tecta, apertius exhibeant*, Jenae 1611.
- Hingst K.-M., *Die ‘societas leonina’ in der europäischen Privatrechtsgeschichte*, Berlin 2003.
- Juristen. Ein biographisches Lexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, red. M. Stolleis, München 1995.
- Kaser M., *Das römische Privatrecht*², München 1972.
- Kaser M., *Neue literature zur ‘societas’*, „Studia et Documenta Historiae et Iuris” 1975, nr 41.
- Lera J. H., *El contrato de sociedad. La casuística jurisprudencial clásica*, Madrid 1992.
- Litewski W., *Rzeczymskie prawo prywatne*⁵, Warszawa 2003.
- Manigk A., *Societas*, „Paulys Realencyclopädie der classischen Alterumswissenschaft”, Zweite Reihe, t. III, Stuttgart 1929.
- Palmirski T., *D.50,17 ‘De diversis regulis iuris antiqui’ tekst – tłumaczenie – komentarz*, cz. I, „Zeszyty Prawnicze” 2006, nr 6.2.
- Palmirski T., *Societas leonina w twórczości glosatorów*, [w:] *REGNARE, GUBERNARE, ADMINISTRARE, Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa, Prace dedykowane Prof. Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012.
- Poggi A., *Il contratto di società in diritto romano classico*, Torino 1930 (przedruk Roma 1972).
- Schlosser H., *Grünzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Ein Studienbuch*, Heidelberg 1988.
- Stintzing R. von, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, I: bis zur ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, München–Leipzig 1880 (przedruk Aalen 1978).
- Strauß B., *De societate leonina*, [w:] *Samuel Frid[ericus], Selecta jurisprudentiae civilis, ... per Exercitationes Sabbathinas tractate*, Gedani 1728, Pars Prior.
- Szlechter É., *Le contrat de société en Babylonie, en Grèce et à Rome, étude de droit comparé de l’atiquité*, Paris 1947.
- Talamanca M., *Società in generale: Diritto romano*, [w:] *Enciclopedia del diritto*, t. XLII, Varese 1990.
- Wesenberg G., Wesener G., *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*, Wien–Köln–Graz 1985 (przedruk Wien 1995).

- Wieacker F., *Das Gesellschafterverhältnis des klassischen Rechts*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung” 1952, t. 69.
- Wieacker F., *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, Göttingen 1967.
- Wieacker F., *Societas. Hausgemeinschaft und Erwerbsgesellschaft. Untersuchungen zur Geschichte des römischen Gesellschaftsrechts*, t. 1, Weimar 1936.

STRESZCZENIE

Wiek XVI i XVII były dla prawa rzymskiego okresem humanizmu. Prawnicy, którzy ówczesnie działali i tworzyli, określani byli zbiorowo jako tzw. elegancka jurysprudencja. Wśród przedstawicieli tego nurtu we Francji znaleźli się m.in.: Iacobus Cujacius (zajmujący się egzegezą źródeł), Hugo Donellus (wielki dogmatysta i systematyk), Antonius Faber (wybitny badacz interpolacji), Connanus (autor pierwszej systematycznej prezentacji prawa rzymskiego niezależnego od systematyki znanej Digestom), następnie Dionizy Gothofredus (pierwszy opublikował cały *Corpus Iuris Civilis* pod tym tytułem), a także jego syn Iacobus Gothofredus (wydawca *Codex Theodosianus*, z obszernym komentarzem).

Artykuł zawiera przegląd wypowiedzi francuskich prawników humanistów na temat *societas leonina* (sformułowanych głównie na podstawie fragmentu 30. komentarza do pism Sabinusa autorstwa Ulpianusa – D.17,2,29,2, który jest fundamentalnym źródłem odnoszącym się do tej problematyki).

Z artykułu wynika, że prawnicy ci co do zasady uznali takie umowy za nieważne. Wyjątkiem od tej reguły jest umowa, w której wspólnik „lwiej części” przyznaje innemu wspólnikowi minimalny udział w zyskach (tzw. *societas nummo uno*). Należy jednak zauważyć, że Dionysius Gothofredus bezpośrednio sprzeciwiał się ważności tego typu spółki.

SUMMARY

Societas Leonina in the views of the French representatives of the so-called school of elegant jurisprudence

For the Roman law, the 16th and 17th centuries were a period of humanism. Lawyers who were active at that time were referred to collectively as the so-called elegant jurisprudence. Representatives of this trend in France included, among others: Iacobus Cujacius (accomplished at source exegesis), Hugo Donellus (great dogmatist and systematist), Antonius Faber (with outstanding merit in the study of interpolation),

Connanus (author of the first systematic presentation of Roman law independent of the Digest system), followed by Dionysius Gothofredus (the first to publish the entire *Corpus Iuris Civilis* under this title), as well as his son Iacobus Gothofredus (publisher of *Codex Theodosianus*, including an extensive commentary).

This article provides an overview of the statements of French humanist lawyers on the subject of *societas leonina* (formulated mainly based on the excerpt from the 30th book of commentary on Sabinus' writings by Ulpianus – D.17,2,29,2, which is a fundamental text for the topic in question).

It follows from the article that, in principle, those lawyers assumed such contracts to be invalid. An exception to the rule is an agreement in which the holder of the 'lion's share' grants his partner a minimum share in the profits (the so-called *societas nummo uno*). It should be noted, however, that Dionysius Gothofredus directly opposed the validity of this type of partnership.